

Hızlanan Değişim ve Toplumsal Kırılganlık: Yapay Zekâ, Eşitsizlik ve Yeni Risk Alanları

Eski bir Çin bedduasında “İnşallah değişen zamanlarda yaşarsın” ifadesi yer almaktadır. Bu söz, değişimin risk ve belirsizlikle birlikte anılan bir olgu olduğuna işaret etmektedir.

Prof. Dr. Veysel BOZKURT

Değişim, bir yandan bireylerin en çok arzuladığını ifade ettiği bir durum olarak görülürken, diğer yandan en fazla korku uyandıran olgular arasında yer almaktadır. Bunun temel nedeni, değişimle birlikte bireyin bildiği dünyanın dışına çıkması ve alışık olduğu normlar ile kuralların geçerliliğini yitirmesidir. Bu durum, bireylerin bilinmezlik karşısında duyduğu korkuyu tetiklemektedir.

Dünya tarihinde her zaman değişim olgusu var olmuştur ve bu olgu üzerine düşünsel tartışmalar yürütülmüştür. Ancak günümüzde değişimin hızlandığı bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, insanlığın son derece gelişmiş teknolojiler üretmeye başlamış olmasıdır. Bu teknolojiler aynı zamanda insan yaşamı üzerinde egemenlik kurmak amacıyla geliştirilmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmediği bir ortamda insan, doğa koşullarına bağımlı ve mahkûm bir hâlde

yaşamaktadır. Buna karşılık bilimsel ve teknolojik ilerleme, doğaya olan bağımlılığı azaltmakta; geçmişte aşılamayan coğrafi engellerin aşılmasını, hastalıkların tedavi edilmesini ve çeşitli sorunların çözülebilir hâle gelmesini mümkün kılmaktadır.

"Sosyoloji literatüründe Ulrich Beck tarafından ortaya atılan ve yaygın biçimde kullanılan "risk toplumu" kavramı bu bağlamda açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır."

Sosyoloji literatüründe Ulrich Beck tarafından ortaya atılan ve yaygın biçimde kullanılan "risk toplumu" kavramı bu bağlamda açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Modern toplumlar, bilim ve teknoloji aracılığıyla bilinmeyen alanları bilinir hâle getirmeye çalışmaktadır. Ancak bu süreçte geliştirilen yeni teknolojiler, yeni üretim biçimleri ve yeni yöntemler, aynı zamanda yeni riskleri ve

sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin gıda üretiminde sebze ve meyvelerin genetik yapılarının değiştirilmesi, yeni sağlık ve çevre sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Benzer şekilde bilimsel, teknolojik ve sanayi alanındaki gelişmeler, mevsimsel ve çevresel değişimleri hızlandırmakta ve bu deği-

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Sosyolojisi Anabilim Dalı, TESAM Yüksek İstişare Heyeti Başkanı Yardımcısı.

şimlerin doğurduğu yeni sorunlarla yüzleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu durum, risk ve belirsizliğin giderek yoğunlaştığı bir dünya düzenine işaret etmektedir.

“Kriz” kavramı köken itibarıyla Yunanca olup “krinein” fiilinden türemiştir ve ayırmak, fark etmek ve karar vermek anlamlarını içermektedir. Toplumsal, ekonomik ya da siyasal sistemler işlevlerini yerine getiremez hâle geldiğinde, bireylerin ve kurumların yeni kararlar alması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Alışılmış yöntemler, kurallar ve teknolojiler çözüm üretmediğinde, yeni arayışlara yönelmek zorunlu olmaktadır. Son yirmi-otuz yıl içerisinde ekonomik, teknolojik ve toplumsal alanlarda çok kapsamlı dönüşümler yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde dünya genelinde zenginlik artmış olmakla birlikte, bu artış geniş kitlelere eşit biçimde yansımamış, çoğu ülkede dar grupların elinde toplanmıştır. Bu durum, geniş toplum kesimlerinde yoğun bir öfke ve hoşnutsuzluk duygusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Geçmişte çok zenginler ile çok yoksullar arasındaki mesafe büyük olmakla birlikte, bu gruplar birbirlerinin yaşam

biçimlerinden büyük ölçüde habersizdi. Günümüzde ise dijitalleşme sayesinde yaşam tarzları görünür hâle gelmiş, bireyler sürekli olarak başkalarının hayatlarını izler duruma gelmiştir. Bu görünürlük, toplumsal karşılaştırmaları artırmakta ve yoksul kesimlerde derin bir adaletsizlik duygusu oluşturmaktadır. Artan eşitsizlikler ve buna bağlı öfke, kamuoyunun duygularını istismar eden popülist ve çıkarıcı siyasal aktörler tarafından kullanılmaktadır. Göçmenlerin yoksulluğun temel nedeni olarak sunulması, asıl yapısal sorunların tartışılmasını engellemektedir. Oysa asıl sorgulanması gereken, kapsayıcı sosyal politikaların uygulanıp uygulanmadığı, toplumsal kurumların işlerliği ve geniş kitlelerin sürece ne ölçüde dâhil edildiğidir.

Bu gelişmeler, günümüz dünyasının giderek daha güvencesiz bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Prekaryalaşma süreci, sosyal teoride yoğun biçimde tartışılan bir olgu hâline gelmiştir. Geçmişte bireyler bir meslek edindiklerinde bunu ömür boyu sürdürebilirken, günümüzde böyle bir güvence büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Önümüzdeki dönemde kitlesel işsizliğin artması ihtimali de cid-

di biçimde gündemdedir.

Teknolojik tartışmaların merkezinde günümüzde yapay zekâ yer almaktadır. Yapay zekâ, hiçbir teknolojinin ulaşmadığı ölçüde kısa sürede geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmış ve çok büyük sermaye yatırımlarını kendine çekmiştir. Bu alana trilyonlarca dolarlık kaynak aktarılmaktadır. Geoffrey Hinton'ın da vurguladığı üzere, bu yatırımların geri dönüşünün en olası yolu iş gücünden tasarruf edilmesi olarak görülmektedir. Bu durum, daha geniş çaplı işsizlik ve daha derin toplumsal sorunlar anlamına gelmektedir.

Bu süreçte hem emek hem de sermaye giderek daha güvencesiz bir ortamda varlık göstermektedir. Özellikle sınırlı sayıda büyük teknoloji şirketi küresel ölçekte belirleyici aktörler hâline gelmiştir. Büyük sermaye ve entelektüel kapasitenin bu alanda yoğunlaşması, bilgi üretiminin ve teknolojik sıçramaların hızlanacağını göstermektedir. Spekülatif balonların oluşması mümkün olmakla birlikte, kalıcı ve dönüştürücü etkiler yaratacak teknolojik gelişmelerin ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir.

Yapay zekânın dar anlamli kullanımından genel ve süper yapay zekâ aşamalarına geçiş ihtimali, insanlık açısından yeni kriz alanları doğurmaktadır. İnsanı aşan bir zekânın kontrol edilip edilemeyeceği sorusu, yakın geleceğin temel tartışma başlıkları arasında yer almaktadır. Günümüzde belirsizlik düzeyi geçmiş dönemlere kıyasla önemli ölçüde artmıştır ve bu durum öngörü yapmayı zorlaştırmaktadır.

Bu çağ, belirsizliğin zirveye ulaştığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu nedenle korku yerine belirsizlikle yaşamayı öğrenmek gerekmektedir. Tarihsel olarak bireyler ve toplumlar krizlere uyum sağlayabilmiş, zorluklar dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Asıl temel sorun, insan doğasının bir parçası olan açgözlülüktür. Bu eğilimi dengeleyecek unsurlar ise kurallar, kurumlar, hukuk ve etik yapılarıdır.

Sonuç olarak bireysel, toplumsal ve siyasal krizlerin aşılabilmesi, güçlü kurumların ve sağlam toplumsal ilişkilerin inşa edilmesine bağlıdır. Bu mekanizmaların kurulması hâlinde, günümüzün hızlanan değişim ve belirsizlik ortamı daha yönetilebilir bir hâle gelebilecektir.